

JOSINE H. BLOK

Heeft het zin een polemieek te voeren als de opposenten het over de inzet — de gewenste vakhistorische ontwikkelingen — in bepaalde opzichten eens zijn? Misschien toch wel, al was het alleen al om het meningsverschil te verhelderen. Mijnhardt vecht niet mijn hypothese aan dat voorstellingen van politiek en burgerschap een belangrijke component vormden in het moderne begrip van historische significantie. Hij karakteriseert echter de begrippen mannelijkheid en vrouwelijkheid in de achttiende-eeuwse geschiedspeculaties als metaforen die de tegenstelling tussen cultuur en natuur (we zijn geneigd toe te voegen: 'slechts') van een verhelderende toelichting voorzagen. Het vermogen om met deze termen de genoemde tegenstelling te verhelderen hing samen met de toenmalige culturele praktijken. Door de breuk met het verleden die inherent was aan de Franse revolutie, veranderden zowel de theorie als de praktijk en verloor de metafoor zijn relevantie, althans in Frankrijk. In maatschappelijk opzicht zou deze breuk in principe de ordening openbaarheid/mannelijkheid en privé-sfeer/vrouwelijkheid blijvend ter discussie hebben gesteld. De symboliek van de achttiende-eeuwse speculaties had geen functie meer in de vormgeving van het heden, en daarom ook niet in de perceptie van het verleden. Kortom, Mijnhardt benadrukt de discontinuïteit, voornamelijk op grond van de politieke theorie en praktijk. Ik heb een continuïteit beschreven, namelijk de naar sekse gedifferentieerde voorstelling van de geschiedenis, die door vakwetenschappelijke ontwikkelingen van gedaante veranderde. Pas in de laatste decennia neemt men in meer fundamentele opzichten afstand van deze voorstelling onder invloed van theoretische heroriëntatie. Daarom typeert Mijnhardt mijn betoog als conspiratoir, misleidend, pessimistisch en eschatologisch.

Nog afgezien van de merkwaardige tegenstrijdigheid in de laatste twee adjectieven, zou ik in principe mijn weerwoord in één alinea kunnen vervatten. Als Mijnhardts betoog steekhoudend zou zijn, was al direct met ingang van, of eventueel kort na de Franse revolutie een geschiedschrijving ontstaan en voortgezet, die aan vrouwen een even wezenlijke, geïntegreerde plaats in het geschiedbeeld toekende als aan mannen (het vraagstuk van klasseverschil hebben wij beiden buiten beschouwing gelaten). Mijnhardt geeft daarvan echter geen voorbeelden. En dat hoeft niet te verbazen, want in de eerste plaats gaat hij op het vraagstuk van de historische representatie — waarover het betreffende gedeelte van mijn betoog in wezen handelt — in feite niet in. Hij geeft een selectieve beschrijving van de politiek-theoretische en maatschappelijke veranderingen sinds de Franse revolutie, maar hun effect op de voorstelling van de geschiedenis vanuit het perspectief van sekse blijft onbesproken. Maar stel dat hij dat wel had gedaan, zou hij dergelijke voorbeelden hebben kunnen vinden? Vermoedelijk niet, althans ik zou die evenmin kunnen geven, hoe graag ik dat ook zou willen. Wat ik wel zie¹, evenals anderen die ik steekproefsgewijs al heb genoemd, is een geschiedschrijving waarin vrouwen hetzij afwezig, hetzij een incident zijn. Dit lijkt mij een indicatie dat ook in de negentiende eeuw de geschiedschrijving beruiste op een geschiedbeeld waarin vrouwen niet geïntegreerd konden zijn. Dit hoeft ons evenmin te verbazen, omdat de veranderingen waarop Mijnhardt zijn betoog heeft gebaseerd pas in de loop van de twintigste eeuw het maatschappelijk resultaat zouden

1 J. H. Blok, 'Sexual asymmetry - a historiographical essay' in: J. Blok, P. Mason, ed., *Sexual asymmetry. Studies in ancient society* (Amsterdam, 1987) 1-57.

boeken waarop zijn argumentatie impliciet een beroep doet. Een navenant effect op de historische representatie moet dan nog enige tijd worden gegund, waarbij we ook rekening moeten houden met de min of meer autonome vakhistorische kaders. Daar heb ik het wel, en heeft Mijnhardt het niet over gehad. Kortom, een proefneming in het onderwerp waar het om ging, de representatie van de geschiedenis vanuit een 'gender'-perspectief, toont eerder de geldigheid van mijn interpretatie dan die van Mijnhardt.

Wie daarmee wil volstaan, kan het verdere exposé terzijde leggen. Ik kan mij echter voorstellen dat de proef weliswaar een bewijs levert, maar als verklaring niet afdoende is. Bovendien vraagt ook de strekking van Mijnhardts betoog nog wel om enig commentaar.

Hoewel Mijnhardt net als ik genoodzaakt was tot overmatige beknoptheid, mag dat feit geen excuus zijn voor de vereenvoudiging die hij aan het maatschappelijk proces en de literatuur die hij daarover aanhaalt, heeft opgelegd. Om en detail te tonen hoe hij dat heeft gedaan, zou ik vele bladzijden nodig hebben, en dat is hier evenmin de bedoeling. Samengevat komen mijn bezwaren op het volgende neer. Ten eerste stelt hij de ideeën over politiek en maatschappij voor als eenduidiger dan zij zijn; ambiguïteit op dit niveau sluit hij impliciet uit. Ten tweede kent hij nu eens aan de ideeën een grote effectiviteit toe, en dan weer in het geheel niet, naar het hem uitkomt. Ten derde is hij selectief in de betekenis die hij aan de werkelijkheid toeschrijft; dit probleem is in zekere zin het spiegelbeeld van de eerste twee. In samenhang met elkaar resulteren deze simplificaties in enkele treffende tegenstrijdigheden. Ik kan dit slechts laten zien aan de hand van enkele elementen in Mijnhardts betoog, maar daaruit wel een verklaring afleiden voor het resultaat van de proef.

De eerste tegenstrijdigheid blijkt waar Mijnhardt de metaforen van de achttiende-eeuwse visies tot een tijdgebonden ornament verklaart, maar de theorie van gelijk burgerschap tot een effectief en prescriptief principe. Hier mis ik een argumentatie waarom beide theoretische noties in dit opzicht zo verschillend worden beoordeeld. Ik houd mij graag aan zijn voorschrift dat we aansluiting moeten zoeken bij de culturele praktijken: die tonen namelijk dat de metafoor niet slechts een metafoor ('verheldering'), maar — ook als metafoor — wel degelijk effectief was. Anderzijds had het politieke gelijkheidsprincipe voor vrouwen lange tijd een negatief effect. Geen van beide theoretische noties was onschuldig, ineffectief — waarom zouden zij dat ook zijn?

De werkelijke gang van zaken met de burgerschapsrechten van vrouwen toont duidelijk hoe deze effectiviteit uitpakte. De actieve politieke participatie van vrouwen in de revolutie werd al snel ongedaan gemaakt; dit feit en de argumentatie waarmee deze ingreep werd gerechtvaardigd, onthullen een fundamenteel probleem. We hebben hier niet te maken met een theorie (gelijk burgerschap) die tijdelijk door de praktijk (sociale conventies, die ook de metafoor hadden geschapen) werd geremd om korte tijd later in volle glorie gerealiseerd te worden. Het ging hier om een theorie (gelijk burgerschap) waarin een andere theorie (alleen burgers met een bepaalde kwalificatie) latent aanwezig was. De geldigheid van deze kwalificatie (namelijk wat ons probleem betreft: alleen mannelijke burgers) werd zowel op dit moment als ook later beargumenteerd met een beroep op het huwelijk en het huwelijksrecht, waarin — alle contracttheorie ten spijt — het patriarchale model bleef overheersen (ook Lynn Hunt in de aangehaalde publikaties is daar duidelijk over). Gehuwde vrouwen — en merkwaardig genoeg daarmee ook alle andere vrouwen — werden niet geacht een zelfstandig sociaal-politiek contract met medeburgers of de staat te kunnen aangaan. Vanuit dit oogpunt bracht de vervanging van het patriarchale door het broederschapmodel in Frankrijk niet meer verandering dan de continuïteit in de Nederlandse wet. Geen wonder dan ook dat de liberale wetgeving die Mijnhardt noemt niet lang standhield — een feit dat hij niet noemt, waarbij de beruchte wetsartikelen uit de *Code*

Napoléon nauwelijks meer genoemd behoeven te worden. De doos van Pandora ging, wat de toekenning van het actief kiesrecht aan vrouwen betreft, in het 'discontinue' Frankrijk pas in 1945 open, alle deelname aan het openbare leven ten spijt.

Voor zover de 'dynamische realiteit' kan worden aangevoerd, geldt de effectiviteit van het gelijkheidsprincipe toch vooral de mannelijke helft van de bevolking, zij het stapsgewijs. De grondwet van Frankrijk en die van Nederland, die daartoe immers in 1887 zelfs werd gewijzigd, lieten geen twijfel (meer) bestaan over de mannelijke kwalificatie van het burgerschapsbeginsel. Als we dan Mijnhardts voorwaarden als maatstaf nemen, verschuift het moment waarop die effectiviteit ook werkelijk tastbaar werd naar de loop van de twintigste eeuw, afhankelijk van de nationale omstandigheden. Bovendien gaat het om verschillende juridische kwesties: niet alleen het kiesrecht is een teken van volwaardig burgerschap, ook bijvoorbeeld de handelingsbekwaamheid. De afschaffing van het patriarchale model op dit punt werd voor de Nederlandse gehuwde vrouw pas in 1956-1957 realiteit — en met de rest zijn we nog bezig.

Nu is het bovendien interessant dat de strijd voor het vrouwenkiesrecht — en zo ook de argumentatie om dat aan vrouwen daadwerkelijk te verlenen — zelden een beroep deed op dat principe van gelijk burgerschap. In de context van het negentiende-eeuwse debat werd aan de verschillen tussen de seksen een doorslaggevende betekenis gehecht. Dit standpunt werd ook de basis voor vrouwelijke activiteit in de openbare sfeer (de 'subtiele manipulatie van het sferenconcept'). Mijnhardt beweert dat de praktijk flexibeler was dan het normatieve vertoog (hier brengt hij dus de werkelijkheid tegen de theorie in stelling). Het lijkt me echter juist om te constateren dat het normatieve vertoog zelf zoveel flexibiliteit bezat dat de toepassing ervan kon leiden tot situaties die op het oog paradoxaal waren maar aanvaardbaar werden *als de geloofsartikelen van het sferenconcept werden onderschreven*. We zien dan ook dat ditzelfde normatieve vertoog de duiding en ordening van de werkelijkheid vormgaf. Welke sectoren van de maatschappij als openbaar/mannelijk en als privé/vrouwelijk werden gekenschetst lag voor een deel vast, voor een deel werden ze juist het object van een definiëeringsproces. Mijnhardt spreekt van de 'socialisering van de vrouw', maar met evenveel recht kan men spreken van een vervrouwelijking van het sociale. Waar vrouwen omwille van een maatschappelijke zaak zich in het 'openbare' domein begaven, legitimeerden zij hun interventie door de betreffende sector sociaal en dus vrouwelijk te noemen, en door zich er 'als vrouwen' mee te bemoeien. (De samenwerking met mannen in deze sectoren doet daaraan niets af). In principe bleef de tegenstelling tussen het sociale enerzijds en de openbaarheid zoals gerepresenteerd in de staat anderzijds, gehandhaafd. In de laatste decennia van de negentiende eeuw werd de vraag urgenter welke sector van de maatschappij tot de éne sfeer, en welke tot de andere moest worden gerekend, en welke consequenties daaraan moesten worden verbonden. De groei van de 'sociale' sector vestigde zeker de aandacht op de paradoxale (juridische) positie van vrouwen. Maar het lag eveneens voor de hand dat de sterkste stroming in de kiesrechtdebatten het kiesrecht voor de vrouw verlangde op grond van haar 'specifieke' bijdrage aan de samenleving, niet op grond van een *algemeen geldend* recht. Om tegen deze achtergrond te stellen dat de man-vrouw verhouding vanaf de Franse revolutie een 'praktisch politiek probleem [was geworden] waarvoor langs politieke weg een politieke oplossing gevonden diende te worden', kan moeilijk worden beaamd.

Dit exposé toont in vogelvlucht waarom het moment waar het Mijnhardt om te doen was (een praktische en/of principiële gelijkheid tussen de seksen in de politieke theorie en het openbare leven) veel later moet worden geplaatst dan hij beweerde. Of deze gelijkheid van een zodanige kwantiteit en kwaliteit is (geworden) dat deze invloed kan uitoefenen op diepgewortelde opvattingen van de geschiedenis, is dan nog vers twee. Belangrijker blijft dan ook het vraagstuk

van de historische representatie. Het is geen wonder dat dit momenteel zo in de belangstelling staat. Representatie heeft immers een dubbele betekenis: het gaat om de vraag hoe een verschijnsel wordt weergegeven, en om de vraag hoe die weergave het verschijnsel vertegenwoordigt. Het verband tussen politiek/burgerschap en geschiedenis is indirect. Ik heb dan ook de hypothese opgeworpen dat eenzelfde opvatting van mannelijkheid en vrouwelijkheid zich uitte op enerzijds het politieke vlak, anderzijds op het niveau van de historische perceptie. De aard van representatie was in elk van beide systemen verschillend. Juist in de representatie kan worden onderzocht of datgene wat als algemeen wordt aangeduid, ook bij nadere toetsing als algemeen kan worden gekwalificeerd. Dit brengt mij tot slot bij de strekking van Mijnhardts betoog.

Gesteld voor de opgave 'het moeizame karakter van de huidige contacten tussen de vrouwen-geschiedenis en de 'gevestigde' geschiedwetenschap' (Mijnhardt) in een betrekkelijk kort bestek te verklaren, leek ik voor de keuze geplaatst de geschiedwetenschap hetzij moedwil, hetzij misverstand toe te schrijven. Zo'n dichotomie leek mij echter onjuist. 'Misverstand' impliceert dat er gegevens zijn die niet goed worden begrepen, maar die met een enkele verheldering recht te zetten zijn. Als we vrouwengeschiedenis in haar huidige vorm zo'n gegeven noemen, zou het begrip misverstand te kort schieten om de moeizaamheid van de situatie te verklaren. 'Conspiratoir' (Mijnhardt) duidt echter op moedwil, op bewuste strategieën; die karakterisering leek mij evenmin bevredigend. Het ongemak van de gevestigde geschiedwetenschap met vrouwengeschiedenis verdient toch bij voorkeur niet begrepen te worden als het gevolg van dergelijke manipulaties. Daarom heb ik een andere verklaring gezocht, namelijk in de historische representatie en de mogelijke achtergronden van deze representatie. Dit type verklaring gaat aan moedwil of misverstand vooraf. Mijnhardts repliek reduceert mijn type verklaring weer tot de oorspronkelijke dichotomie. Daar is niemand bij gebaat. Waar hij echter pleit voor een verhouding tussen vrouwengeschiedenis en de 'gevestigde' geschiedwetenschap die leidt tot een synthese van vraagstellingen in *beide* disciplines, lijkt mij de situatie veelbelovend. Een proefneming kan wellicht opnieuw zijn nut bewijzen.